

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

УДК 378.1:37

Сніжана Верба,

*аспірант кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань юридичного
факультету Тернопільського національного
економічного університету*

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Проаналізовано нормативно-правову базу управління вищою освітою України. Закцентовано увагу на статтях нормативно-правових актів, які регламентують питання забезпечення вищої освіти в Україні.

Ключові слова: система освіти, міністерство освіти, закон, положення, освітні реформи.

Верба С. Ю.

Генезис правового обеспечения образовательной реформы в независимой Украине

*Проанализирована нормативно-правовая база управления высшим образованием Украины. Закценти-
ровано внимание на статьях нормативно-правовых актов, регламентирующих вопросы обеспечения высшего
образования в Украине.*

Ключевые слова: система образования, министерство образования, закон, положение, образовательные реформы.

Verba S.

The genesis of legal protection of educational reforms in independent Ukraine

*The normative and legal framework for the management of higher education in Ukraine is analyzed, attention
is focused on the articles of normative legal acts regulating the issues of higher education in Ukraine.*

Keywords: education system, ministry of education, law, regulations, educational reform.

Постановка проблеми і актуальність. Право людини на освіту – один з важливих обов'язків держави. Сьогодні цілком очевидно, що без певних знань, малого підґрунтя освіти, людина не зможе забезпечити для себе належні умови життя і реалізуватися як особистість. Освіта є одним з основних прав людини і вважається цілеспрямованою діяльністю, яка направлена на отримання певних знань.

Освіта є важливим чинником становлення демократичної та правової України. Сьогодні питання освіти регулюється державою на найвищому рівні. Відповідно до статті 53 Конституції України, кожен має право на освіту. Закон України «Про вищу освіту» визначає поняття освіти як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних світоглядних і громадянських якостей, здобутих у вищому навчальному закладі. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

На необхідності реформування системи освіти України вже багато років наголошують провідні науковці, громадські діячі, політики, вчителі. Також потребують вирішення нормативно-правові, організаційні, кадрові питання реформування системи освіти, нерозв'язаними залишаються фінансові проблеми освіти.

Все це підкреслює складність освітніх реформ. Реформування освіти в Україні потребує широкого використання наукових досягнень. Впровадження освітніх реформ, їх ефективність значною мірою залежать від науково-теоретичного обґрунтування змін та розробки механізмів реалізації реформ в освіті.

© Сніжана Верба, 2017

Аналіз останніх досліджень. Серед учених, які розкривають сучасні проблеми освітньої реформи, доцільно виділити таких, як: О. Абдуліна, яка зосереджує увагу на визначенні моніторингу якості професійної освіти, С. Сіліна, яка ретельно дослідила проблему професіографічного моніторингу в педагогічних вузах. Л. Гриневич, І. Іванюк, О. Ляшенко, О. Локшина, В. Луначек, О. Овчарук та ін. У своїх дослідженнях вчені акцентують увагу на реформуванні освітньої системи засобами використання моніторингових технологій на національному, регіональному та місцевому рівнях управлінських дій. Беручи до уваги наукові дослідження Ю. М. Атаманчук, можна зробити такі висновки, що проблема практичного вимірювання якості освіти полягає в тому, що досі в науковій літературі не сформовано єдиного категорійно-понятійного апарату, і тому це призводить до розходжень у тлумаченні механізмів державного управління якістю освіти та системи показників якості освіти.

Мета статті. Пошук шляхів модернізації якості освіти в умовах реформування системи державного управління освітою в Україні.

Виклад основного матеріалу. XXI століття оголошено століттям освіти. Міжнародне співтовариство визнало переваги освіти не тільки у вирішенні глобальних проблем людства, а й у формуванні духовності нової цивілізації. Потрібно підкреслити, що сучасна освіта неможлива без внесення правок в законодавство, перебудови освітніх систем, в їх реформуванні та модернізації. Великою проблемою освіти України сьогодні є перехід від застарілої форми навчання до новітньої.

З прийняттям незалежності Україна запровадила національну систему освіти. Важливим підґрунтям для цього є демократизація системи освіти; інтеграція різних форм освіти. Незалежність українській освіті дала поштовх для її розвитку, удосконалення, пізнання. Освіта стала цінуватися набагато більше, люди хочуть і прагнуть бути освіченими, мати не тільки підґрунтя, основну базу знань, а досліджувати те чи інше питання більш глибоко і ширше.

Освіта – це державний пріоритет країни. Інвестування в освіту є важливим чинником економічного і соціального прогресу. Чим більше буде інвестицій, тим швидше вона буде розвиватися.

Сучасний стан реформування системи освіти України характеризується змінами в усіх її підсистемах. При цьому зміст реформ, що запроваджуються в освіті, зумовлений не лише об'єктивними вимогами, а й станом самої системи освіти. На сьогодні важливим є інтеграція вітчизняної системи освіти в глобальний світовий освітній простір, адаптація системи освіти до нових соціально-економічних відносин, необхідність забезпечення конкурентно-спроможності освіти в інформаційному суспільстві, переорієнтація освітнього процесу на розвиток особистості вимагають модернізації системи управління освітою.

Освіта передбачає відповідальність держави і суспільства за її стан та функціонування. Тому саме зміна підходів до державного управління освітою є передумовою ефективного реформування національної системи освіти.

З прийняттям незалежності Україна існувала за законодавчими актами Української РСР. У сфері освіти – Закон УРСР «Про освіту» № 1060-ХІІ від 23 травня 1991р. [2]. Основними складовими нормативної бази реформування вищої освіти сучасної України є: Конституція України; Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»); Закон України «Про вищу освіту» № 2984-ІІІ зі змінами від 4 листопада 2005 р. Конституція України проголошує, що держава забезпечує доступність і безоплатність вищої освіти [6].

Державна політика в освіті характеризується здійсненням заходів щодо реформування освітньої галузі. Однією з визначних подій в галузі освіти стало прийняття I З'їздом педагогічних працівників України Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) [4]. На думку А. Мазак, багато положень цієї програми не виконано. Зокрема, не відбулося децентралізації управління освітою. Через несприятливі правові умови приватний сектор розвивається повільно, а отже, не створює альтернативи та конкуренції державним закладам освіти. Державні стандарти освіти не є гнучкими, і не враховують регіональних особливостей [5]. Не створено умов для участі громадськості в процесі прийняття рішень щодо освіти.

У 2002 р. з'явився науково-практичний коментар до Закону України «Про вищу освіту», який роз'яснює зміст теоретичних понять, які стосуються навчально-виховного процесу та розкривають особливості застосування цього закону. В 2003 р. було випущено перший офіційний збірник чинних нормативно-правових актів у сфері вищої освіти. Найбільшу увагу приділено нормативному забезпеченню організації навчального процесу. З того часу було багато доповнень і змін, виникла потреба в деталізації окремих розділів, тому у 2007 р. цей збірник було перевидано. З метою практичної реалізації Болонського процесу, МОН розробило програму щодо реалізації положень Болонської декларації в системі освіти і науки України

на 2004–2005 рр. [3, с. 119–125]. Передумовою входження України до єдиного освітнього простору стало запровадження в систему вищої освіти європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS). МОН України 2003–2004 навчальних років запроваджує проведення педагогічного експерименту щодо кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III-IV рівня акредитації [3, с. 66–72; 85–116].

В Україні активний розвиток Болонського процесу розпочався з прийняттям МОН Наказу «Про затвердження програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації системи вищої освіти і науки в Україні на 2004–2005 рр.» № 49 від 23 січня 2004 р. До 2010 р. було заплановано створення освітнього і наукового європейського простору, щоб розширити можливості випускників. Задля реалізації цієї мети процес передбачав:

- прийняття зручної та зрозумілої градації дипломів, ступенів і кваліфікацій;
- запровадження двоступеневої структури вищої освіти;
- запровадження визнаного на європейському рівні доктора філософії;
- використання єдиної системи кредитних одиниць, заліків і кредитних рівнів або залікових одиниць;
- запровадження визнаних на європейському рівні додатків до диплома [7].

Незважаючи на впровадження у вищі навчальні заклади основних положень кредитно-модульної системи, експерти визнають, що рівень знань студентів в Україні став нижчим, проте вчитися стало складніше, оскільки більшість ВНЗ Болонський процес сприйняли по-своєму, а отже, використали його у власних інтересах [8].

У сьогоднішніх умовах реалізації євроінтеграційних пріоритетів України виникає необхідність взаємодії освіти та науки з економікою та налагодження форм і механізмів зв'язку з фінансовими, соціальними інститутами для вирішення нових ринкових завдань; підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці; впровадження наукових досліджень у сучасне виробництво [1].

У 2010 р. до програми економічних реформ Президента увійшла реформа освіти. Метою цієї реформи є посилення конкурентоспроможності української освіти. Реформа планувалася як комплексна і стосується всіх рівнів освіти, реформування вищої освіти виявилось складним процесом. Закон «Про вищу освіту» до цього часу прийнятий не був, оскільки існувало кілька законопроектів, деякі з них викликали протести або були розкритиковані експертами. Один із законопроектів був доопрацьований і схвалений Кабінетом Міністрів наприкінці 2012 р. Основні зміни, які приніс цей законопроект, полягають у розширенні автономії ВНЗ і передачі частини функцій Міністерства освіти колегіальному органу – Національному агентству з питань якості освіти. Згідно із законопроектом, ВНЗ отримують можливість витратити на свій розсуд ті кошти, які вони самі заробляють, тобто отримують за надання платних послуг (раніше у них такої можливості не було). Також вчені ради ВНЗ зможуть брати активну участь в управлінні навчальним закладом. Тим не менше, за відсутності нового закону в період дії програми реформ відбулися зміни, основні з яких стосуються правил вступу до ВНЗ, розширення категорій пільговиків і модифікації держзамовлень. Деякі з них оцінюються як позитивні, але є й негативні тенденції.

Цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців різного профілю у вищих навчальних закладах є основним завданням процесу навчання. Розв'язуючи його, вищі навчальні заклади водночас досягають і загальної цілі, яка передбачає всебічний розвиток студентів, виховання активних і свідомих громадян України.

Українська система освіти зазнала незначних змін за двадцять років незалежності країни. Основними її недоліками залишаються недостатня автономія навчальних закладів; неефективність державного фінансування та корупція.

Серед проблем у сфері освіти, окреслених у програмі реформ, окремим пунктом прописана недоступність вищої освіти. На перший погляд, Україна справляє враження держави з доступною системою освіти, але при цьому є такі проблеми, як надмірна кількість пільг при вступі до ВНЗ.

Програмою реформ було передбачено зміну підходу до формування державного замовлення на підготовку фахівців. Відповідний Закон «Про Формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» був ухвалений Верховною Радою 20 листопада 2012 р. Згідно з новим Законом, держзамовлення формують із урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці та обсягів видатків державного бюджету України на зазначені цілі.

На сьогодні в Україні є незадовільний рівень державного фінансування вищої освіти, який приводить державу до втрати перших позицій рівня освіченості. Бюджетне фінансування на вищу освіту не

відповідає вимогам та нормам Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту». Фінансування не має інвестиційного характеру, не забезпечує модернізацію та розвиток національної системи вищої освіти. Недофінансування вищої освіти і зниження оплати праці викладацького персоналу ведуть до руйнування системи вищої освіти України. В Україні на сьогодні джерелами фінансування є державний бюджет, кошти батьків і студентів, незначна частка бізнесу. Ситуація, що склалася в Україні з фінансуванням освіти, є незадовільна. Обсяг коштів, які спрямовуються з держбюджету, зменшуються. Для фінансування ВНЗ можуть залучатися додаткові джерела, не заборонені законодавством. Залучені кошти, які формують спеціальний фонд, спрямовуються на здійснення статутної діяльності ВНЗ законодавством.

Висновки. Вивчення питання правового регулювання системи освіти дозволяє зазначити, що воно здійснюється комплексно. Проаналізувавши вищезазначені нормативно-правові документи, можна підсумувати, що в них закріплено пріоритетні напрями розвитку освітньої сфери загалом та особливості забезпечення якості вищої освіти зокрема. Державна політика в галузі освіти характеризується неперервним напрацюванням і здійсненням заходів щодо її реформування. Проте в переліку ключових завдань залишається ухвалення нових стандартів і підходів до надання якісних освітніх послуг. Важливим завданням держави щодо поліпшення системи вищої освіти є розроблення та поліпшення національної системи оцінювання якості освіти, створення умов для формування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, напрацювання методичної бази та надання практичної допомоги закладам вищої освіти у створенні систем внутрішнього забезпечення якості, розробки і прийняття Закону «Про дистанційну освіту».

Список використаної літератури

1. Буличева Н. А., Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні. [Електронний ресурс] / Н. А. Буличева, Ю. І. Пивовар. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.html>.
2. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання: нормат. зб. ; за заг. ред. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К. : Форум, 2007. – Т. 1. – 798 с.
3. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: дис... к. держ. упр. – К., 2005. – 199 с.
4. Прокопенко Л. Л. Процеси державотворення і освіта.
5. Радамська Л. А. Українська система вищої освіти: переваги й недоліки Болонського процесу / Л. А. Радамська, А. С. Стадній [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Radomska_Stadniy.php.
6. Турчин Я. Болонський процес та зона вільної торгівлі з ЄС: спільне для України?! / Я. Турчин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/areal90/a88554>.

References

1. Bulicheva, N. A., Pivovar Yu.I. (2013). Sythasni pravovi ta organizatsini problem finansyuvannia vushchoi osvitu v Ukraini [Modern legal and organizational problems of financing higher education in Ukraine]. Retrieved from <http://radnuk.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.html>.
2. M. F. Stepka, L. M. Gorbunova. (2007). Vyshcha osvita v Ukraini. Normatyvno-pravove rehuliuвання [Higher education in Ukraine. Normative-legal regulation]. Forum – Forum, 1, 798.
3. Mazak, A. V.(2005). Upravlinnia osvitnoiu haluzziu v umovakh ctanovlennia hromadskoho suspikstva v Ukraini [Management of the educational branch in the conditions of formation of civil society in Ukraine], 199.
4. Prokopenko, L. L. Protsesy derzhavotvorennya i osvity [Processes of state formation and education].
5. Radamska, L.A.,& Stadnyi, A.C. (2013).Ukrayinska sistema vyshchoyi osvityperevahy i nedoliky Bolonckoho protsesu [The Ukrainian system of higher education benefits and disadvantages]. Retrieved from http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Radomska_Stadniy.php.
6. Turchyn, Y. (2013). Bolonckyi protses ta zona vilnoi torhivli z YeS spilne dlia Ukrainu [The Bologna Process and the Free Trade Area with the EU are common to Ukraine]. Retrieved from <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/areal90/a88554>.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2017.